

БИТКА НА КАДИЊАЧИ

23. новембар
Шљивовица

Наше драго Ужице отео је јуче непријатељ по цену великих жртава. Помахнитали фашисти газили су дивљачки, не жалећи жртве. Њих су помагали српски одроди. Непријатељ је кидисао са севера и истока, у неколико праваца. Њихове трупе биле су потпомогнуте авијацијом, артиљеријом и тенковима. Одузели су нам наш мали јуначки град — дивно Ужице — где је кључао нови живот. Непријатељу је пошло за руком да нас јачим снагама потисне, али ће и тај његов успех бити кратког века.

Очекујући да пођемо на Вмшеград, добили смо наређење за брз покрет ка Љубовији, јер су Немци и њихови помагачи отпочели оштар напад на слободну територију. Њихов продор је отпочео од правца Ваљева, Краљева, од Шапца поред Дрмне и из неких споредних праваца. То је њихов највећи и најјачи напад. Наш батаљон се пребацио возом до Ужица и ујутро кренуо по четама камионима и пешице према непријатељу истим оним друмом којим смо и дошли у Ужице. Команда чете ме је због болести оставила у граду. Нисам веровао да због чирева морам ићи лекару. Целог дана у граду је владала дотада необична атмосфера. У даљини се чуо одјек топова. Из Чачка, који је био слободан, стизао је возом неки материјал за рањенике. На лицима Ужичана могла се прочитати забринутост и неспокојство. Ужурбано су некуда хитали припремајући се за евакуацију. Радиле су жене, омладина, деца и старији. Наређена је општа мобилизација. Свуда по граду истакнуте су паролe и плакате: Све за фронт! Сви на фронт! Становништво које није било у стању да даје отпор евакуисано је у села. Грађани тога херојског града, града којм је у два маха одбио напад четничких банди, којм је осетио пуну слободу за време великих и незаборавних дана своје историје, који је доживео и тешке дане искушења, нису клонули. Иако забринути, они марљиво обављају свој посао. Жене и људи Ужица сретали су нас партизане тога дана као и увек, као своје најмилије и најдраже.

Дошао сам до лекара. Баш тада ваздухом се проломио злокобан звук сирене за узбуну. Лекар је имао много посла. Тога дана чули су се три пута знаци узбуне. Надлетали су авиони, извиђали и одлазили.

Приближавало се последње вече овог месеца у овој години у граду са петокраким звездама, националним и црвеним заставама тако видно истакнутим. Јасно су се чуле речи: Смрт фашизму — слобода народу! Када су се последњи крвави зраци јесењег сунца угасили на хоризонту, у граду је настала већа живост. Више се шу чули одједи далеке топовске грмљавине.

— Одбијени су Немци код Ваљева! — нека жена у црној хаљини, продорним пискавим гласом саопштавала је радосну вест својим познаницима. — Хвала МИГОМ богу! Само да не дође ала!...

— И друговима хвала! — одговори јој застајкујући друга жена,

Међутим, градом су кружиле и друге вести. Сазнало се да Немци нису одбијени, да су их наши на неким положајима добро потукли, али да се они упркос томе очајнички боре и труде да продру према Ужицу. Разговарао сам са неким рањеницима из Ваљевског одреда. Сваки је од њих јунак. Сваки је чинио подвиге у одбрани слободне територије, слободе, али ниједан од њих не говори о себи већ о својим друговима и четама. Евакуација града трајала је целу ноћ. Пуни возови, кола, камиони кретали су се ка Кремнима и Златибору. Мирис болнице освајао је сваки кутак. Обрадовао сам се када сам нашао Мила Манића, заменика команданта Батаљона. Загрлио сам га и одмах упитао како да пронађемо Батаљон. У таквим моментима човек тежи да буде поред својих најближих, да заједно са њима подели сваку непријатност која може да га задеси. После хиљаде непознатих, али мени драгих ликова Ужичана, наишао сам на познатог друга. Велика је то срећа. Заједно смо отишли према железничкој станици и загледали да бисмо препознали кога од наших другова, па да га поведемо у батаљон.

Никад нећу заборавити то вече. Свако се трудио да што више допринео општим напорима града. Није било панике, ни пометње. Нарочито су се рањеници добро држали. Без јаука, али са болом у души напуштали су град праћени великим бројем старих и нових болничарки. Застали смо поред једног камиона. Неки паникери су покушавали да се на њега попну вичући да су болесни. Познао сам једног друга из нашег батаљона.

Хајде са нама, не оптерећуј камион! Видиш какав си, уступи место стварно болесним! — казали смо му.

Мали, округао и добро ухрањени човек уплашено је гледао у нас. На његовом лицу видело се паникерство и ужас. Он се без сумње уплашио и због неких крастица одлази и напушта борбу за драго Ужице. Можда је било још таквих људи као што је он, али то су само појединци. И не примећују се у маси дивних људи који

стиснутих вилица подносе све савлађујући моменталне слабости, јер је понос човека нешто најлепше. А он је остао у камиону из безумљен од страха, завлачећи се као миш у групу непознатих другова. Није помогла ни вика другова, ни наш прекор.

Наоружани радници кретали су се ка Команди места. Наилазили су са свих страна добро опремљени. Загледајући се у та одлучна и смела лица која су зрачила поуздањем и опремношћу на све, приметио сам на једном ожиљке неких озледа,

— То је, друже, успомена, можда вечна, из фабрике пушака — благо ме гледајући рече ми овај друг, који је видео да ме је изглед његовог лица заинтересовао. Миле ми је подробно објаснио појединости приликом експлозије фабрике. Изгледа да су у то били умешани прсти неких шпијуна. Постављене су биле паклене машине које су експлодирале и нанеле огромну штету. Многи радници нашли су ту смрт. Некима је унакажено лице, ноге и руке. Један од њих је и овај високи човек средњих година у кога сам се загледао.

Пред Командом се налазио велики број наоружаних људи, а око њих се окупио народ. Становништво града испраћа своје синове на положај. Стежући зубе, напрежући вољу и снагу да истрају у свим предстојећим тешкоћама, они су показали стварну духовну снагу српског народа, снагу која испуњава људе жељне слободе, напретка, срећнијег и бољег живота и чини их човечни-**ЛИМ**, племенитијим, храбрим и издржљивим.

Било је дирљиво гледати мајке које су на рукама држале своју децу. Једна другарица је неколико пута пољубила свог двогодишњег синчића, подигла га изнад себе да би потпуно могла обухватити погледом и задржати у успомени лик свог драгог детета пред полазак у окршај на живот и смрт. Било јој је врло тешко, с муком се од њега одвајала. Намрштила се, зажмурила и пружи-ла га једној старој жени. Не знам да ли јој је то била мајка, свекрва или неко друга. Стара је дрхтавим рукама прмхватила малог и лагано се удаљавала с њим, носећи га кући да га припреми за достојног наследника и замену његовој мајци. Другарица се вратила у строј, у своју чету. Одважна и ведра лица бораца деловала су охрабрујуће на њу, окренула се, упутила своје оштре насмејани поглед и пријатељски му махнула руком. Њена другарица, нешто млађа, додала јој је пушку коју јој је за то време чувала.

Осетио сам како ми се нешто стегло у грлу. Овај неми призор расанка мајке и сина деловао је потресно. Хтео оам нешто да кажем, да ублажим бол мајке борца и олакшам тај тежак тренутак, али ми је недостајало снаге за то. Помало смо и огрубели. Све нам је некако постало нормално, обично, нешто што се свакодневно догађа и што мора да буде. Али, то ипак није тако једноставно! Мајке остављају своју децу и ко зна да ли ће их икада видети? Растурају се домаћа гнезда, разарају топла огњишта и полази се у бој за домовину. А један малишан је заплакао и не зна-

јући значај својих суза. Не знаш шта да обухватиш погледом који се нехотице навлачи сетом. Да ли растанак ћерке или сина са мајком, или брата са сестром или пак мужа са женом и децом.

Из тих мисли тргао нас је изненадни аплауз масе пред Командом места. На неки сто остављен на брзу руку без икаквих украса, попео се висок, млад човек интеллигентна лица и отпочео да говори баш о ономе о чему смо размишљали, што смо живо осећали у себи у тим моментима, али што нисмо могли речима да изразимо. За часак је умукао смех, разговор, довикивање и тихи плач неке старице који је допирао однекуд из масе. Тишина. Само реч говорника одзвања металним звуком и расипа се кроз ваздух, падајући на срца људи, крепећи и јачајући. Услед болова на ноzi наслонио сам се махинално на Мила Манића. Први пут сам видео тога друга који је говорио. У очима нас који смо га први пут слушали, он је постајао снажан и велик, а они који су га још раније знали осећали су да је оправдао поверење које му је поклоњено.

— Прети опасност да фашистичке звери заузму наше слободно Ужице.. . Света је дужност сваког борца, сваког родољуба, сваког поштеног и доброг Србина да по цену својих живота не дозволимо непријатељу да оствари своје циљеве...

Сви присутни пажљиво су упрли погледе у њега и са поштовањем слушали сина херојске Комунистичке партије Југославије, сина града Ужица, студента и човека који је целог себе искрено и предано посветио своме народу. Запитао сам Мила ко је овај друг.

— То је Милинко Кушић, комесар Ужичког одреда,.. А, силан је то друг!

Када смо напустили град, приближавала се поноћ. Пролазника је на улицама бивало све мање. Закључавана су врата и прозори и људи су се опраштали са празним кућама, тим немим сведоцима целокупног њиховог живота. Велики број људи напустио је град. Последње групе бораца хитале су да ухвате везу са својим јединицама. Корачали смо помало замишљени, али ипак ведри и поносни на саме себе и нашу праведну борбу. Пушку сам премештао са рамена на раме. Ранац скинут са једног убијеног Немца био је испуњен паром резервног веша, једним малим хлебом, а остало је била муниција и књига „Како се калио челик“. Осећао сам замор и тежину од тога терета, али ништа нисам могао избацити из свог руксага. Мила сам стално понешто запиткивао и то ми је помогло да разагнам дремеж.

— Знаш, многе нам је планове покварио овај продор Немца. Ма, не треба жалити. Ко зна одакле су немачки команданти морали повући ове трупе, па опет нас не могу разбити...

— Данас — сутра бисмо имали и владу Србије на слободној територији да нам рачуне не покварише. Чича Драгојло Дудић био би наш председник, знаш, онај из села Клинаца код Ваљева, који је писао многе ствари пре рата у оној књизи „За плугом“. Мини-

стар војске био би наш Коча. Тако сам нешто начуо. Не мора то да буде тачно. . . Поред тога, припремили бисмо један аеродром где бисмо добијали помоћ из СССР-а. Не знам нм ја шта је ово са Русима те пустише Немце тако близу Москве! Знаш, питају се људи... Нико се томе није надао.

— Како да се нисам зажелео деце? . . . Лела и Нада. . . Неки дан посматрам једну девојчицу, па ми баш личи на Лелу. Дуго сам је миловао уместо ње. Тако би волео да видим своје.

Одморили смо се и опет наставили пут у правцу Бајине Баште. Са нам!а је путовао и Жика Бирчанин из Трстенице. Освртали смо се често и погледали на Ужице. Већ је било свануло кад смо стигли у село Заглавак. На друму смо затекли делове нашег батаљона и комесара Одрета Бору Марковића. Отишао сам у састав своје чете која је била непотпуна. Причали су ми о борби од претходног дана. Погинуо је наш друг Милорад Јовановић „Свилени“, стари борац у оиндикалном покрету, замегик командира, и Милош Матијевић из села Грабовца. Са два камиона Трећа чета и још неки делови осталих чета упали скоро међу саме Немце који су их сачекали у заседи. Наши су искочили на све стране и заузели положаје. Бора, Милорад и Милош потрчали су напред. Водила се велика и тешка борба. Скоро измешани са Немцима синови Посавине су се борили.

Милорад и Милош бацили су задње бомбе на групу Немаца. То су били њихови последњи трзаји. Повлачити се нису могли. Помагали су осталим друговима да се што лакше извуку на погоднији положај. Код Милоша је понестало муниције. Милорад хму је добацио један оквир али он није успео ни да опали. Погинуо је. Немци су све више опкољавали Милорада. Он је пуцао и наједном се усправио јуришајући на непријатеља. Пао је јуначком омрћу. Његова чета наставила је жеетоку борбу жалећи дубоко свога друга. Бујна свилена коса улепљена је крвљу и прашином. Високо чело, светле прозирне очи, снажан стас остали су у сећању сваког борца. Родитељска рука неће донети Милени и Томи бомбоне и понуде. Неће више дубоким баоом довиквати Влади: „Где си, Глибоња, да заиграмо шах!“ И иуно штошта неће. . . Поред њега је јединац Милош, стасити лепотан посавски.

Пуким случајем Бора је успео да изађе из тог окршаја. Причајући о погибији Милорада и Милоша није могао а да не заплаче. Жалио је свом душом људе из свог Одрета, своје другове и познанике. . . Бору је окрзнуло неколико метака.

Преостали део Треће чете са командиром Стојаном Љубићем и комесаром Иваном Богдановићем, није успео да дође у састав батаљона јер су их Немци! пресекли. Нису исто тако стигли ни борци из других чета. Повлачећи се, наш је батаљон са деловима других одреда бранио стопу по стопу слободне земље,

Немци су већ били стигли до Бајине Баште. Нама је наређено да заузмемо положај на брду Кадињачи. Наш батаљон је рас-

поређен и лево и десно од друма заједно са Радничким батаљоном из Ужица. Лево, на једном брду, био је „Брадоња" оа тоом. Поред самог друма на неколико метара распоређено је неколико другова са напуњеним бензинским флашама за уништавање тенкова. Иаш стрелачки строј постројио се у два реда у цик-цак са истуреним деловима. Налазио сам се поред Радивоја Јелића. Отпочела је тако јака и велика борба какву нисам могао ни замислити. Немци су ишли у великим колонама развијени у борбени поредак. Пустили смо их сасвим близу и отворили убитачну ватру из свих наших оружја тек кад је наш топ отпочео да туче. Влада нас је стално опомињао да узмемо бољи заклон, али нас никако није могао зауставити да не гледамо пометњу у редовима фашистичких војника и како се један по један испружа убијен из наших пушка. Први пут сам добро видео како је смртно пао да више никад не устане један па други немачки војник погођен из моје пушке. Како човек у таквој ситуацији осети велико задовољство од извршеног дела и како му нешто лакне на души. Сам у својим очима изгледа јачи и снажнији и може себи рећи да је са својим друговима часно испунио поверени задатак одбране Ужица.

После овог кркланца изгледало ми је да ће се Немци повући. Међутим, преварио сам се. Добили су појачање и почели организовати и јаче да наваљују. Више нису ишли само друмом, већ су се прво трудили да овладају околним брдима, бар оним најнужнијим. Наши истурени делови били су приморани да се повуку. Нису успели понети ни постоље од тешког митраљеза. Покушали смо да се повратимо на ту косу, али је већ било касно, јер су Немци тражили погодне шумарке и јаруге и кретали се према нама, Лево од нас с оне стране брда чула се велика борба. Одјекивала су брда и шуме. Имали смо утисак као да се одиграва негде далеко од нас. Из даљине, са друма Ужице — Косјерић и од Ужичке Пожеге допирали су до нас такође одјеси борбе. То нису биле обичне борбе које смо сваки дан водили. Велика немачка војска мерила је своју снагу са нама једва после седам месеци од капитулације старе јушловенске војске. Одговарају партизани њима да није капитулирао народ из Србије, из читаве Југославије. Добро је рекао један немачки заробљеник Ивану Штагљару у Ужицу:

— Кад нам родитељи пишу из Немачке, чуде се како то да се ми плашимо за своје животе у Југославији када је она окупирана, а не схватају да бисмо ми радије ишли и на Источни фронт, него што бисмо седели овде у Србији. Не знамо одакле ће партизани доћи. . .

Нисам ни приметио како је брзо прошло подне и сунце се већ приближавало западу. Нико од нас није ни помислио на ручак. На друму више нисмо видели Немце. Назирали смо их у шумарцима и упирали пушке према брегу, који су заузели. Више нисмо могли покушати ни да иодигнемо главе, јер би нас одмах

гађали из својих машинки и „Шараца“. Свуда око нас фијукали су дум-дум меци. Испод косе коју смо заузели зачуло се пуцкетање грања и неразумљиви шапат људи. Да, осетили смо да су Немци. Отпочели су са бацањем бомби. Раднички батаљон се херојски борио. Један друг из тог батаљона повратио је натраг немачку бомбу са дршком. Она је нанела тешке губитке својим господарима. Покушали су у два-три налета да заузму брдо, али ми то нисмо дозволили. Често су до нас допирали њихови крештави гласови: „Форверц, форверц!“

Најзад им је, уз велике губитке, пошло за руком да нас отерају са тог брда — Кадиначе. Повлачећи се, заузели омо други положај, али смо и са њега били отерани јер су они били у много већем броју, а уз то их је прилично помагала њихова авијација, артиљерија и тенкови. Када су нас отерали са доминирајућег положаја, кренули су друмом. Преко лешева пролетера Ужица и бораца Посавине Немци су ушли у град. Сунце је својим величанственим зрацима обасјавало бојиште и изгубило се иза хоризонта у пурпурној светлости. Ближила се ноћ. Све мање и тише чули су се пуцњи. Ми смо се окупљали у једном оближњем шумарку десно од друма. Прибирали омо се око комесара Владе. На души смо осетили велики терет због губитка вољеног, толико потребног и драгог нам града. Посртали смо од умора. Гледајући нас, Влада се распитивао за све остале које није примећивао међу нама:

— Где су други? Ко је све погинуо? Шта је са Бором, Милом, Стевом?

И он је с нама био у борби, али за удес мношх другова ништа нисмо знали. Одговорио сам му полако, чисто оклевајући, да сам Бору видео последњи пут пре повлачења са брда. Гурнуо ме је десно, а он је и даље остао на истом месту. Нисам видео где је и када отишао. Можда је одступио у другом правцу, али је највероватније да га више нема међу живихма. Сви су изгледи да је међу погинулима и Раде Вићентијевић.

Влада је размишљао куда да се пребацимо. Знао је да треба ићи у правцу Златибора. Узели омо водича и после краћег одмора, нешто око 22 часа кренули смо да се пребацимо преко друма на којем се ту и тамо видела светлост. Успут смо срели неког сељака који је увече побегао од Немаца испред Ужица. Био је прилично уплашен, али и весео због успешног бекства. Обавестио нас је да нема непријатеља на друму и да можемо слободно ићи. Пребацили смо се, прешли преко неке речице и упутили се према Биоски. Колона се зауставила код једне куће. Пошли смо да нађемо водича. Залупао сам на нека врата. Нико се није одазвао. Пришао сам прозору. Дубоки глас нерадо и уплашено запитао је:

— А ко је то ноћас? ... Нема никог овде...

— Партизани! — одговорио сам. Тада је из куће изашао Један старији човек. Дуго нас је загледао не могући својим очима да верује и најзад је ирошапутао.

*— Другови, наши! Ево овде има три рањеника. Сакрио сам их од Немаца и четника јер сам и њих данас видео како су заједно са Немцима отишли доле у варош. — Причао нам је то са болом, гневом, а и пун поноса због тога што је склонио рањене партлзане.

Ушао сам у собу. Неко је упалио лампу без стакла која је почела да дими и баца наоколо своју неравномерну трепераву светлост. Рањени другови лежали су на слами, лица пуних патњи. Наједном су им очи засијале блиставим сјајем. Препознали су нас, а и ми њих, они су из нашег батаљона. Мића Ковачевић је рањен дум-дум метком у лево раме када, је са бензинском флашом у руци чекао у заседи на друму, Бранко Петрашевић и седамнаестогодишњи Урош Ђирић били су лакше рањени. Ране су им биле примитивно завјене и већ су почеле да заударјају. Како се рана брзо загади? Домаћин куће припремио нам је двоколице. Превили смо рањенике, натоварили их на кола и пошли узбрдо по неравном тлу. Свитала је већ зора кад смо стигли у једно село на неком камењару више Биоске. Свртели смо у кућу да се мало одморимо. Одмах затим наставили смо пут. Мраз је стезао, били смо уморни и гладни, али времеена за чекање нисмо имали. Хтели смо да што пре пређемо друм Ужице — Вишеград. Тек што смо прешли и убрзано кренули уз брдо, зачуо се звук непријатељских тенкова. Влада је наредио да рањенике оставимо у некој сигурној кући. Тако смо и поступили. Они тиме нису били задовољни, али друшг излаза није било. Опасности се нисмо ни смели ни могли излагати. Запретили смо власнику куће да их не сме ником издати, иначе ће он одговарати за њихове животе кад се будемо вратили. Схватио је то озбиљно и примио их је. За то време тенкови су већ ушли у Биоску. Угледали смо их изблиза. Читава колона кретала се друмом. Ми смо успели да се испиемо на брдо. Приметили су нас и отворили паљбу. Продужили су ка Кремнима. Тамо су у вагонима запленили ратлук и неку другу робу. Том приликом страдао је један мали број рањеника у школи. Нису се могли тако брзо евакуисати.

Овде у Шљивовици 'има рањеника и доста другарица из Ужица. Наишли смо и на културну чету средњошколаца. Они су нам саопштили да су Немци већ стигли до Чајетине и Златибора, Преноћићемо овде и онда даље. .. Сељаци су уплашени.

Нас је са Владом око 250. Где се налазе остали наши другови? Неки од њих дали су храбро своје животе за отаџбину, други, опет, ниоу успели ухватити везу са својим батаљоном, већ су се придружили неком другом одреду да са њима даље наставе започету борбу. Има таквих појединаца који су поклекли у овим тешким часовима искушења, напустили нас и вратили се својим кућама. Али то никако не значи да омо ослабили. Не! Ми смо из овог окршаја изашли прекаљеии и спремни за нова прешућа. Не-

уништиви смо. Иза шума, са брда и планина, са равних поља, ливада и њива слиће се нове бујице људи, наоружани, са петокраким звездама, оа тробојкама на капама и повратиће све оно што је изгубљено. Бићемо тада још јачи и већи.

Реченица коју је Влада изговорио стално кружи у мојим мислима: „Где су остали наши? . . . Шта је са Бором? . . .”

Да, где су они? Погинуло их је доста. . .

(Из књиге „Посавски партизани”, Београд, 1954).

Милосав БОЈИЋ

Пиво Караматијевић: МАПА „ЗЕМЉАлинорез